

Amsterdams wandelingen

LANGS HISTORISCHE GEVELS

• FRED GEUKES FOPPEN •

Over de auteur

Fred Geukes Foppen (1942) is scheikundig ingenieur en in Utrecht gepromoveerd. Hij was werkzaam in onderzoeksinstituten en in de farmaceutische industrie in Nederland, Italië en Amerika. Van 1966 tot 1981 was hij buitenlands correspondent in Rome en in Washington, onder meer voor het NOS Journaal, VARA en Het Vrije Volk. Na zijn pensionering heeft hij meegewerkt aan het project 'Amsterdamse Doodsoorzaken 1854-1940', van de Radboud Universiteit en het Stadsarchief Amsterdam, daarbij wist hij de namen op te sporen van de 44 slachtoffers van het bombardement op de Blauwburgwal van 11 mei 1940.

Andere boeken:

Bommen op de Blauwburgwal, Uitgeverij Champlemy Pers Amsterdam (2019), ISBN 9789079567072.

In Memoriam de Blauwburgwal 11 mei 1940, Uitgeverij Champlemy Pers Amsterdam (2020), ISBN 9789079567089.

Amsterdamse wandelingen

Amsterdamse wandelingen

Langs historische gevels

FRED GEUKES FOPPEN

Hilversum
Verloren
2024

Afbeelding op het omslag: Elisabeth Nijpels.

Afbeeldingen in het binnenwerk: historische beelden Stadsarchief Amsterdam Beeldbank; beelden wandelingen 1, 5 en 6: Elisabeth Nijpels; beelden wandelingen 2, 3 en 4: Fred Geukes Foppen; foto Westerkerk: Sonja Nijpels.

© 2024 Fred Geukes Foppen

Uitgeverij Verloren bv

Torenlaan 25

1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

ISBN 9789464551051

Omslagontwerp & opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding		6
WANDELING 1	Burgwallen en Nieuwmarkt • <i>Startpunt Dam</i> <i>Eindpunt Dam</i> •	9
WANDELING 2	Haarlemmerbuurt en Grachtengordel-West, van Brouwersgracht tot Leidsegracht • <i>Startpunt Dam</i> <i>Eindpunt Dam</i> •	53
WANDELING 3	De Jordaan, tussen Leidseplein en Haarlemmerpoort • <i>Startpunt Leidseplein</i> <i>Eindpunt Leidseplein</i> •	94
WANDELING 4	Grachtengordel-Zuid, van Leidsegracht tot Amstel • <i>Startpunt Dam</i> <i>Eindpunt Dam</i> •	125
WANDELING 5	De Plantage en de Oostelijke Eilanden • <i>Startpunt Stopera</i> <i>Eindpunt Stopera</i> •	158
WANDELING 6	Weesperbuurt tot Muiderpoort • <i>Startpunt Weesperplein</i> <i>Eindpunt Weesperplein</i> •	189
Nawoord		224
Lijst van voornaamste architecten		225
Register		226

Inleiding

Nieuwsgierigheid, pure nieuwsgierigheid. Tijdens mijn wandelingen door Amsterdam vielen mij soms raadselachtige gevelteksten op. Het zijn er in het centrum alleen al bijna duizend, die op gebouwen, hofjes, winkels, geboortehuizen en hotels staan. Maar ook de eerste gelegde stenen vertellen een verhaal. Ik ben op zoek gegaan naar het verhaal erachter. De gevelteksten vertellen allemaal een geschiedenis, die in veel gevallen honderden jaren geleden begon. Soms is zo'n geveltekst gebruikt om de naamgever een beetje interessanter te maken, opleuken heet zo iets nu. Zo verwijst de uitgeversmaatschappij Elsevier in de Spuistraat met de geveltekst 'Non Solus' naar de zeventiende-eeuwse Leidse boekdrukker Isaac Elzevir, maar die drukkerij werd in 1751 opgeheven. De huidige Elsevier is pas in 1880 in Rotterdam opgericht.

Het zoekwerk leverde vaak intrigerende feiten op die voldoende stof zouden opleveren om er een boek aan te wijden. Soms is dat trouwens gedaan, zoals met de geschiedenis van de Bijenkorf of van Coornhert. De verhalen achter gevelteksten geven inzicht in de mensen die Amsterdam gemaakt hebben van vissersdorp tot wereldstad. Het brengt ons ook in contact met personen die inmiddels vergeten zijn, maar die grote invloed hebben op ons dagelijks leven, zoals de 'bedenker' van de hypotheekbank, de belastingambtenaar Philip Bachiene, die aan de Keizersgracht 703 is geboren.

Veel gevelteksten herinneren aan hoe het oude Amsterdam eens een stadje was met een intens kerkelijk leven met veel kerken en kloosters binnen de stadsmuren. Dit veranderde allemaal in de zestiende eeuw. Bij het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) koos het katholieke stadsbestuur van Amsterdam de kant van de toenmalige Heer der Nederlanden de katholieke Filips II (1527-1598), die ook koning van Spanje was. Andere steden waren onder leiding van de protestantse prins Willem van Oranje (1533-1584) in opstand gekomen tegen hun katholieke overheerser. Deze situatie veranderde dramatisch in 1578 toen Amsterdam zich onder druk van de schutterij en burgers aansloot bij de opstandelingen, de bevolking verjoeg het katholieke stadsbestuur, de regenten werden de stad uitgevaren en in Diemen 'aan de dijk' gezet. Katholieke kerken, kloosters en andere bezittingen werden door het nieuwe protestantse stadsbestuur in beslag genomen en verbouwd tot belangrijke gebouwen, zoals het Binnengasthuis of de aula van de

Universiteit van Amsterdam. Deze politieke omwenteling, de Altermatie, heeft grote gevolgen gehad voor de ontwikkeling van de stad.

Een andere periode van grote betekenis voor Amsterdam, die ook in meerdere gevels is terug te zien, was de Franse bezetting van 1795 tot 1813. De Franse bezetting begon toen prins Willem v (1748-1806), stadhouder van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, in 1795 moest vluchten voor het binnentrekende Franse leger. De Bataafse Republiek werd uitgeroepen en Fransgezinde patriotten kregen de macht in handen, maar wel onder strikt Frans toezicht. De Franse keizer Napoleon Bonaparte (1769-1821) was niet tevreden over het bestuur van deze republiek. Hij stichtte in 1806 het Koninkrijk Holland en benoemde zijn broer Lodewijk Napoleon Bonaparte (1778-1846) tot koning van Holland. Het gemeentebestuur van Amsterdam bood koning Lodewijk Napoleon het gemeentehuis op de Dam aan als koninklijk paleis. Keizer Napoleon raakte echter ook ontevreden over het bewind van zijn broer-koning en daarom lijfde hij heel Holland in 1810 in bij zijn Franse keizerrijk. In 1813 werd Napoleon verslagen en gevangen genomen, er kwam een eind aan de Franse bezetting. Nederland werd weer zelfstandig, de zoon van stadhouder Willem v werd in 1815 uitgeroepen tot koning Willem I der Nederlanden (1772-1843). De koning wilde Amsterdam het gemeentehuis op de Dam weer teruggeven, maar het gemeentebestuur weigerde dit aanbod.

De gevelteksten laten ook zien dat Amsterdam door de eeuwen heen een stad is geweest van immigranten, zoals van Vlamingen, die in de zestiende eeuw niet in de Spaanse Nederlanden wilden wonen. Walen en Franse hugenoten vluchtten in de zeventiende eeuw om geloofs- of economische redenen naar Amsterdam. De toeloop van Franstaligen was zo groot geworden dat de Amsterdammers zich begonnen te ergeren aan deze mensen, die met hun eigen taal, scholen en kerken nauwelijks leken te willen integreren. De Asjkenazische Joden uit Oost-Europa en Sefardische Joden uit Zuid-Europa waren door de eeuwen heen om geloofsredenen naar Nederland en vooral naar Amsterdam gevlucht. In de negentiende eeuw kwamen veel immigranten uit verarmde Duitse staten als Westfalen, Hannover en Hessen. Zij vonden werk, vooral in de horeca en kledingindustrie. Voor de Tweede Wereldoorlog waren Joodse immigranten en antinazistische kunstenaars en intellectuelen Nazi-Duitsland ontvlucht. Gevelteksten tonen ook de intolerantie van het gemeentebestuur dat tot in de negentiende eeuw elk ander geloof dan het gereformeerde verbood, maar dat zich wel zo flexibel opstelde dat iedere gelovige die een ander geloof wilde belijden dat kon doen in zijn eigen schuilkerk, als maar niet vanaf de straat te zien was wat er binnen gebeurde. Velen hebben zo in gevelteksten hun sporen achtergelaten.

De gevelteksten zijn daarnaast een bewijs hoe de stad in sociaal en economisch opzicht is veranderd. Rond 1900 had iedere wijk zijn eigen politiebureau, er waren er meer dan vijftig. Tientallen bankfilialen boden hun diensten aan. Er waren overal postkantoren. In het centrum vonden op grote en kleinere schaal industriële activiteiten plaats, in de Jordaan alleen al stond een tiental suikerfabrieken. Diamantslijperijen en grote drukkerijen, maar ook bierbrouwerijen en jeneverstokerijen verschaften veel werk, maar uit de gevelteksten valt ook af te leiden dat er armoede heerste. In de zeventiende eeuw lieten rijke burgers hofjes bouwen om armlastige stadgenoten onderdak te verschaffen. In de negentiende eeuw namen Amsterdammers, die geschrokken waren van de verkrotting in arme buurten, zoals de Jordaan, het initiatief tot sociale woningbouw, het ontstaan van de woningcorporaties.

Gevelteksten moesten de voorbijganger informeren over wat er op dat adres gedaan werd. Vaak staat een geveltekst nog op een gebouw, maar is allang vergeten wat de bedoeling was, omdat het gebouw een heel andere bestemming heeft gekregen. Zo is er soms enige verbeeldingskracht nodig om te zien wat er is geweest, zoals de HEMA die op de Nieuwendijk staat waar de beroemde Winkel van Sinkel stond.

Dit boek biedt in zes wandelingen een inkijk in de veelzijdigheid van gevelteksten, ze voeren langs herenhuizen en musea die open zijn voor bezoek. De interessantste geschiedenissen worden bondig beschreven, maar lang niet alle bijna duizend gevelteksten in het centrum worden in dit boek behandeld. Dat zijn er veel te veel. Ik heb mij gericht op het centrum van het IJ tot aan de Nassaukade, Stadhouderskade en Mauritskade, dus eigenlijk de stad binnen de rond 1870 afgebroken stadsmuren. Dit heb ik opgedeeld in zes ongeveer even grote sectoren, waar ik wandelroutes heb samengesteld langs tweehonderd gevelteksten die ik heb geselecteerd aan de hand van interessante of opvallende verhalen.

Burgwallen en Nieuwmarkt

Lengte: 9 kilometer

Looproute

• Startpunt Dam

Paleis op de Dam

Dam 1

Damrak 243

Damrak 62

Zeedijk 2

Prins Hendrikkade 74

Prins Hendrikkade 94

Recht Boomssloot 14

Recht Boomssloot 26-28

Krom Boomssloot 4

Krom Boomssloot 16-20

Krom Boomssloot 22

Nieuwe Hoogstraat 17

Kloveniersburgwal 48

Nieuwe Doelenstraat 24

Oude Turfmarkt 127

Rokin 85

Dam 9

Warmoesstraat 147

Warmoesstraat 117-119

Warmoesstraat 111

Oudezijds Voorburgwal 228-230

Oudezijds Voorburgwal 298

Oudezijds Voorburgwal 300

Oudezijds Voorburgwal 231

Oudezijds Voorburgwal 197

Oudezijds Achterburgwal 86

Oudezijds Achterburgwal 185

Oudezijds Achterburgwal 159

Nieuwmarkt 4

Kloveniersburgwal 12

Oude Hoogstraat 24

Oude Doelenstraat 11

Dam 27

Eindpunt Dam •

Paleis op de Dam

Het Paleis op de Dam was oorspronkelijk het gemeentehuis van Amsterdam, dat in 1655 door Jacob van Campen in de op de Oudheid gebaseerde classicistische stijl was gebouwd. Tot 1808, toen schonk de stad het als koninklijk paleis aan Lodewijk Napoleon Bonaparte (1778-1846), die in 1806 door de Franse keizer Napoleon tot koning van Holland was benoemd. Koning Willem I (1772-1843) wilde het gemeentehuis in 1813 aan de stad teruggeven, maar Amsterdam zag hiervan af. In 1936 zijn de rechten van de gemeente op het paleis door de Staat afgekocht. De hoofdingang van het paleis is niet op de Dam, maar aan de Nieuwezijds Voorburgwal 147.

In het plaveisel van het plein, onder meer voor Dam 2, liggen stenen met de namen van de 32 mensen die op 7 mei 1945 tijdens het bevrijdingsfeest op de Dam door Duitse militairen vanuit De Grote Club zijn doodgeschoten.

Het Paleis op de Dam
rond 1810.

Jan Goede (1876-1945) stierf hier.

Bijenkorf

De Bijenkorf was de naam die Simon P. Goudsmit (1845-1889) bij de opening in 1870 gaf aan zijn garen- en bandwinkel, toen op de Nieuwendijk 132. De Bijenkorf verhuisde in 1915 naar het Damrak waar het warenhuis was gebouwd in de zogeheten historiserende stijl, zodat het zou passen bij het paleis aan de overkant. De Bijenkorf kreeg in 1970 het predicaat Koninklijke.

Het oude logo van de Bijenkorf.

Beurs van Berlage

‘Beidt uw tijd’ en ‘Duur uw uur’ staat onder de klok van het beursgebouw, dat door koningin Wilhelmina in 1903 werd geopend. De klokkentoren met de Beursbengel is het meest opvallende element van de beurs, die door architect en socialist Berlage is ontworpen. Het verhaal wil dat hij er vast van overtuigd was dat het systeem van de beurshandel niet lang zou voortbestaan dat hij het beursgebouw daarom zo ontworpen had dat het daarna als ontmoetingsplaats voor de bevolking zou kunnen dienen. Berlage vroeg zijn zwager en politieke geestverwant de dichter Albert Verwey (1865-1937) het decoratieprogramma van het bouwwerk te coördineren. Op de toren staan ‘Beidt uw tijd’ en ‘Duur uw uur’ uit zijn gedicht ‘De Toren’. Boven de toegangspoort staat ‘als voorhoofd strekt de steen op de ingangsbogen. ’t verstand des handels breke in de heldere lijn. daar uit: tussen zoo mensch en dingen zijn veel omgangsdaden die ’t bestaan bëogen’ – ook van Verwey. De essentie van deze redelijk ondoorgrondelijke tekst zou zijn dat de dichter hoopt dat de beurshandelaar zijn gezond verstand gebruikt.

‘Duur uw uur’.

Dichtregels van Albert Verwey.

ALS VOORHOEFD STREKT DE STEEN OP DE INGANGSBODEN.
T' VERSTAND DES HANDELS BREKE IN HELDRE LYD.

DAAR LIT 'T TUSSENEN ZOO MENSCH ALS DINGEN ZYN
VEEL OPGANGSDADEN DIE 'T BESTAAN' BEOOGEN

Librairie Buchhandlung Bookseller 1886

In 1880 huurde uitgever en boekhandelaar Allert de Lange (1855-1932) dit pand, dat hij in 1885 kon kopen en laten verbouwen tot een 'deftige' Algemeene Boek & Kunsthandel, later beter bekend met de naam van de oprichter Allert de Lange. De uitgeverij werd rond 1935 internationaal bekend, toen beroemde exil-auteurs als Thomas Mann (1875-1955) en Erich Maria Remarque (1898-1970) na hun vlucht uit het nationaalsocialistische Duitsland hun werk bij Allert de Lange konden uitgeven.

ZEEDIJK 2

Spes Altera Vitae

Spes Altera Vitae – hoop op een ander leven – staat boven de deur van de Sint Olofskapel. De laatste kerkdienst werd in 1912 gehouden, waarna de kapel dermate in verval raakte dat hij in 1964 op instorten stond. Na de brand van 1966 zou de kapel gesloopt worden, maar na heftige protestacties werd hij gerestaureerd en vanaf 1992 hoort hij bij het Hotel Barbizon Palace. Bezichtiging van de kapel is mogelijk via het hotel.

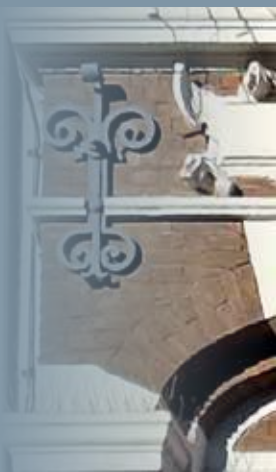

DAMRAK 62

Librairie Buchhandlung Bookseller 1886

In 1880 huurde uitgever en boekhandelaar Allert de Lange (1855-1932) dit pand, dat hij in 1885 kon kopen en laten verbouwen tot een 'deftige' Algemeene Boek & Kunsthandel, later beter bekend met de naam van de oprichter Allert de Lange. De uitgeverij werd rond 1935 internationaal bekend, toen beroemde exil-auteurs als Thomas Mann (1875-1955) en Erich Maria Remarque (1898-1970) na hun vlucht uit het nationaalsocialistische Duitsland hun werk bij Allert de Lange konden uitgeven.

Gevelteksten onthullen Amsterdams verleden. Tenminste, als je weet wat wordt bedoeld. Sommige zijn raadselachtig, andere verdraaien de werkelijkheid, maar alle vertellen een geschiedenis die vaak tot honderden jaren teruggaat. De oudste geveltekst staat op de buitenmuur van de Waag. Het gemeentebestuur liet in 1488 weten dat daar de eerste steen van de Sint Antoniespoort werd gelegd.

De verhalen achter de gevelteksten leveren veel intrigerende feiten op. Ze geven inzicht in hoe Amsterdam in sociaal en economisch opzicht uitgroeide van vissersdorp naar wereldstad, zetten vergeten personen in het voetlicht en laten de vele politieke en religieuze omwentelingen zien.

Amsterdamse wandelingen omvat zes wandelingen door het centrum van Amsterdam. Elke wandeling van circa 7 kilometer voert de lezer langs teksten op gebouwen die vaak een andere functie hebben gekregen of die verwijzen naar een plek die niet meer bestaat. Hoe dan ook, ze vertellen nog altijd veel van de historie, als je maar op de juiste manier naar ze kijkt.

